

УДК 908(477)

Н. Л. Стешенко, М. В. Хандєєв

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ТА НАТУРАЛЬНИХ РЕКВІЗИЦІЙ У АМВРОСІЇВСЬКОМУ РАЙОНІ ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 рр.)

Важливо проаналізувати комплекс питань, пов'язаних із соціально-економічною нацистською окупацією в Амвросіївському районі Сталінської (Донецької) області (1941–1943 рр.), адже ступінь вивченості проблеми є недостатнім. Досліджена система оподаткування, штрафів німецької адміністрації тощо.

Ключові слова: соціально-економічна нацистська окупація, Амвросіївський район, Сталінська (Донецька) область.

Важно проанализировать комплекс проблем социально-экономической нацистской оккупации в Амвросиевском районе Сталинской (Донецкой) области (1941–1943 гг.), ведь степень изученности вопроса недостаточна. Исследована система налогообложения, штрафов немецкой администрации.

Ключевые слова: социально-экономическая нацистская оккупация, Амвросиевский район, Сталинская (Донецкая) область.

It is important to analyze the complex of problems of socio-economic Nazi occupation in Amvrosievskom district of the Stalin (By Donetsk) area (1941–1943), the degree of studied of question unsuffices in fact. The system of taxation is investigational, fines of German administration.

Key words: socio-economic Nazi occupation, Amvrosievskiy district, Stalin (Donetsk) area.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена недостатньо обґрунтованим та дослідженим колом окремих питань нацистської окупації в Україні. Серед комплексу питань, які потребують уваги на сьогоднішній день – проблема соціально-економічної окупації, зокрема впровадження системи податків, зборів та натуральних реквізицій. У працях вітчизняних науковців увага приткнута до вивчення нацистської окупації у великих містах. Проте, постає проблема окремих питань в маленьких містах, селищах та районних центрах. Таким є Амвросіївський район Сталінської (Донецької) області. Що й викликало появу даного дослідження.

Аналіз джерельної бази дослідження. Головними джерелами є архівні документи Державного архіву Донецької області (ФП 5000, оп. 1, спр. 127, ФП 5000, ФР – 1838, ФР – 1890, оп. 1, спр. 5–6, ФР – 1891, ФР – 1894, ФР – 2044.), документи Амвросіївського районного історико-краєзнавчого музею. Також було використано періодичні видання та особисті архіви авторів.

Мета даного дослідження – проаналізувати соціально-економічну нацистську окупацію в Амвросіївському районі Сталінської (Донецької) області (1941–1943 рр.) та визначити основні системи як прямого, так непрямого методу пограбування місцевого населення

Виклад основного матеріалу. З перших днів німецької окупації Донбасу економічною

експлуатацією та пограбуванням регіону керував «східний штаб економічного керівництва» створений у Берліні при управлінні економіки та озброєння верховного командування вермахту (ОКВ). Він мав польове управління – «східний економічний штаб», підпорядкований генеральному квартирмейстеру головного командування сухопутних військ фашистської Німеччини (ОКХ). [13, с. 7]. Для злягдженної та раціональної роботи даного штабу було використано заздалегідь підготовлені плани. Ще до початку війни нацистське керівництво розробило план пограбування господарства України та перетворення її на сировинний додаток німецької економіки. У секретному документі – «Директива по управлінню економікою в окупованих східних областях» («Зелена папка»), складеному під керівництвом імперського уповноваженого по «чотирирічному плану» Германа Герінга, було дано прямі вказівки німецької армії та німецьким господарським органам про порядок пограбування і знищення матеріальних цінностей республіки [13, с. 7].

На початковому етапі окупації місцеві органи влади через засоби інформації розпочали компанію щодо звинувачення місцевого населення у розкраданні продуктів. Зокрема зазначалося, що частина населення, скориставшись періодом зміни влади, почала красти продовольчі ресурси міст і сіл регіону [14, с. 16]. У наслідок чого всі запаси було знищено. Однак,

останнє твердження безперечно суперечить дійсності. Так, за свідченнями Б. І. Голянського, Г. С. Лях, М. Ю. Каркошка більша частина продовольчих ресурсів була знищена Радянською владою, зокрема зерно в ангарах («бакаузах») було спалено невідомою горючою сумішшю [10–12]. Крім цього треба наголосити, що після вступу нацистської окупаційної влади на територію Амвросіївського району, було видані накази про припинення грабування та повернення награваного у власність місцевої влади. Подібні конфіскаційні заходи призвели до того, що вже з першого року війни у Донбасі мап місце голод.

Так, за часів окупації у населення шахтарського краю загарбники забирали їх особисті речі, примушували сплачувати грошові податки, виконувати сільськогосподарські поставки.

Особлива увага нацистських окупантів приділялась вилученню у населення сільськогосподарських продуктів та худоби [14, стор. 16]. За період з 18 жовтня по 28 грудня 1941 р. в селищі Войковський Амвросіївського району, за спогадами З. Четверика, було вилучено 111 голів крупного рогатого скота (КРС), 100 свиней та 300 курей [1, арк. 6]. А в селі Ново-Петрівка станом на 4 лютого 1942 р. за вчинений опір нацистським окупантам грабуванню особистого майна та худоби були розстріляні громадянка Жирнова та Котов [2, арк. 19]. А згідно розпорядження V–2 179 Амвросіївської Окружної земельної управи від 12. 12. 1942 р. до старости Руско-Орловської общини зазначається: «Зобов'язую зробити поставку КРС державі за рахунок індивідуального використання в кількості 2 голів, купівельна вага 130 кг, забійна вага 250 кг. живої ваги [6, арк. 8].

За весь період нацистської окупації згідно актив-списків – № 119–126 у Амвросіївському районі, зокрема з Петро-Павлівської, Степано-Кринської, Карпово-Надежденської, Покровської, Василівської, Кутейніковської, Войковської та Ленінтальської сільради у мирного населення було реквізовано КРС – 1205 гол., свиней – 404 гол., птиці – 6288 шт. [1, арк. 59].

Для вилучення у населення коштів, сільськогосподарських продуктів та майна використовувався будь-який привід [14, стор. 16]. Так, згідно наказу Амвросіївської окружної управи № V–84–0 від 5 серпня 1942 р. до старости с. Покровка, зазначається: «Зібрати по 20 крб. з кожного працездатного мешканця вашої сільської управи для відбудови шкіл, лікарень, дорожнього покриття та на інші відбудовчі заходи» [3, арк. 31]. Слід, також звернути увагу на вилучення таких речей, як годинники, телефонні апарати, гумові чоботи, вози, брички, меблі, резину та мішки. Так, згідно з розпорядженням № V–8–п від 29 серпня 1942 р. Амвросіївського окружного охоронного управління Української поліції у мешканців Амвросіївського району були вилучені телефонні апарати, комутаторні частини, телефонні дроти [3, арк. 40]. За наказом V–18 від 24. 09. 1942 р. були зібрані з населення По-

кровської сільської управи по 1 мішку з кожної родини для потреб «Заготзерна» [4, арк. 1].

До кола «узаконених» форм пограбування місцевого населення належали податки, що стягувалися грошима або натурально. Особлива увага приділялася останнім. У першу чергу вимагали м'ясо, молоко, яйця, мед, картоплю та яблука. Ці продукти було заборонено продавати на базарах [14, с. 18]. Згідно з наказом № 25 шефа Амвросіївського округу від 9 березня 1943 р. заборонено продаж на ринку всіх продуктів харчування, а також з наказом № 90 від 1 червня 1943 р. – про заборону торгівлі молодою картоплею, яка не досягла розміру 5 сантиметрів [4, арк. 109–114]. Табу на торгівлю знімали лише після виконання зазначених у розпорядженнях та наказах державних поставок. Їх розміри довільно встановлювала місцева влада. Так, згідно з наказом № 381 Амвросіївської контори заготовок і збуту від 29 червня 1943 р. м. бургомістр м. Амвросіївки за серпень 1942 р. повинен довести план поставки яєць 4 149 одиниць із розрахунку по 3 яйця з 1 383 птиці, а також погасити заборгованість за липень в розмірі 4 702 шт. яєць [5, арк. 29]. За даними про державні поставки з Руско-Орловської общини станом на 30. 12. 1942 р. було здано: пшениця – 50 747 кг; жито – 4 797 кг.; ячмінь – 39,3 кг; просо – 1,3 кг; соняшник – 173, 24 кг; кукурудза – 73,56 кг [6, арк. 37].

Окрім неймовірно тяжких натуральних поставок, з місцевого населення стягувалися також різні форми грошових податків. Згідно з постановою Головного командування військової групи Південь від 23 квітня 1943 р. були встановлені наступні види податків: податок з обороту від реалізації товарів, зокрема на сільськогосподарські товари – 15 %. Усі інші види товарів оподатковано тарифом. Товари, що не передбачено тарифом, сплачуються в розмірі – 25 %; промисловий податок – 3 % від нарахованої суми основної та додаткової заробітної плати, але не менше 30 крб.; поземельний податок – 20 крб. з 1 га; податок з прибутку – 50 % від прибутку за рік, прибутковий податок з фізичних осіб – 10 %, якщо сума заробітної плати складає більш 200 крб.; подушний податок – 100 крб. за рік [7, арк. 68].

Місцеве населення також повинно було сплачувати й інші податки: на будівлю, транспортні засоби, утримання худоби, собак, земельну ренту та інші. Податок на житлові будівлі виражався у вигляді їх амортизаційної вартості [8, арк. 13–16]. Власники транспортних засобів сплачували податок за реєстрацію та за номер транспортного засобу. Згідно з розпорядженням № V–48 Амвросіївської районної управи від 16. 04. 1943 р. податок за реєстрацію велосипеда складав 25 крб., а реєстрація номерного знаку – 5 крб. [4, арк. 37]. Орендна плата за землю для робітників і службовців, які організували окреме товариство і мають 100 га, встановлена – 50 % від зібраного вражаю в натуральній формі, а орендна ціна для робіт-

ників та службовців які працюють окремо мають 1 га, встановлена – 500 крб. 0,5 га огородніх культур [9, арк. 228].

Платіж за комунальні послуги згідно з розпорядженням № V–288–0 Амвросіївської окружної управи від 4. 09. 1942 р. становила для евакуйованих та розкуркулених 0,75 коп. за 1 кв. метр жилої площі. Уразі несплати до звітної дати нараховувалася пеня – 2 %, а за затримку, більше 15 днів, окрім пені, нараховується штраф у розмірі до 500 крб. [3, арк. 48]. Звільнено від сплати комунальних платежів тільки мешканці, в яких мешкали німецькі солдати [4, арк. 47].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідивши питання пограбування місцевого населення під час нацистської окупації, можна зробити висновок: по-перше, запроваджена система натуральних реквізиції виступала прямим засобом грабування місцевого населення, по-друге, система обов'язкового оподаткування, стягнення штрафів та нарахування пені доповнювала систему натуральної реквізиції, по-третє, обидві системи виконували вказівки «Директив з економічної політики для організації економіки на Сході» виданих 23 травня 1941 р. Виняткову увагу нацисти приділяли вилученню у населення сільськогосподарських продуктів і худоби. З місцевих мешканців стягували так само різні форми грошових податків. Актуальним видається вивчення соціально-економічної політики нацистів, функціонування промисловості регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО) ФП 5000, оп.1, спр. 127 «Збірник матеріалів про Д-Амвросіївку в дні німецької окупації 22 жовтня 1941 р. – 23 серпня 1943 р.» – 71 арк.
2. ДАДО ФР – 1838, оп. 1, спр. 14 «Акти й доповідні записки про звірства німецьких окупантів в Амвросіївському районі 1943–1944 рр.» – 29 арк.
3. ДАДО ФР – 1890, оп. 1, спр. 6 «Накази та розпорядження коменданта Амвросіївського округу і управління Української охоронної поліції про заснування концентраційного табору, про конфіскацію зерна, фруктів, овочів у населення» – 58 арк.
4. ДАДО ФР – 1890, оп. 1, спр. 5 «Накази та розпорядження шефа, сільхозкоменданта Амвросіївського району та Покрівської управи про дотримання світломаскування, про прибирання дворів, про оренду землі в держхозах і громадах» – 115 арк.
5. ДАДО ФР – 2044, оп. 1, спр. 1 «Наказ начальника Амвросіївського району про здачу зброї населенням. Про робочу повинність громадян від 14-65 років. Особисті свідоцтва громадян зареєстрованих на біржі праці» – 182 арк.
6. ДАДО ФР – 1891, оп. 1, спр. 4 «Звіти про працю тяглової сили, про наявність насіння, та свідчення про здачу держпоставок» – 38 арк.
7. ДАДО ФР – 1894, оп. 1, спр. 1 «Постанова головного командування військової групи Південь про встановлення видів податків, списки співробітників Амвросіївської райуправи, 2-ї ділянки, кустарів, землевласників та заяви громадян про зняття податків» – 101 арк.
8. ДАДО ФР – 1894, оп. 1, спр. 1 «Матеріали по обміну та оцінці земельних ділянок та домобудівництв власників мешкаючи у місті Амвросіївці» – 639 арк.
9. ДАДО ФР – 1890, оп. 1, спр. 1 «Накази та розпорядження шефа Амвросіївського округу та старости товариства про упорядкованість майна по округу, про встановлення плану засіву, звернення коменданта округу до кріпаків українських...» – 248 арк.
10. Інтерв'ю із Каркошка М. І. 1926 р. н. (м. Амвросіївка 09. 07. 2011. транскрибований запис) // Особистий архів автора.
11. Інтерв'ю із Лях Г. С. 1933 р. н. (м. Амвросіївка 05. 08. 2011. транскрибований запис) // Особистий архів автора.
12. Інтерв'ю із Голенским Б. І. 1927 р. н. (м. Амвросіївка 05. 08. 2011. транскрибований аудіозапис) // Особистий архів автора.
13. Тарнавський І. Економічна окупаційна політика третього рейху в Донбасі: спроби використання обробної промисловості регіону / Тарнавський І. // Нові сторінки історії Донбасу: ст. / голов. ред. З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 2009. – Кн. 17/18. – С. 6–21.
14. Тарнавський І. Натуральні реквізиції, податки і штрафи як засоби геноциду проти місцевого населення Донбасу у роки окупації (1941–1943 рр.) / Тарнавський І. // Нові сторінки історії Донбасу: ст. / голов. ред. З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 2006. – Кн. 12. – 15–25.